

І. СЪВРЕМЕННИЯТ СВЯТ, БАЛКАНИТЕ И БЪЛГАРИЯ – СОЦИАЛНО-ФИЛОСОФСКИ И КУЛТУРОЛОГИЧНИ ИНТЕРПРЕТАЦИИ

БЪЛГАРСКИЯТ ПРЕХОД МЕЖДУ „КРАЯ НА ИСТОРИЯТА” И „КАПИТАЛИЗМА НА КАТАСТРОФИТЕ”

Васил Проданов

Известно е, че една от задачите, които са си поставяли винаги и поставят философите е била дефиниране на най-общите характеристики на епохата, в която живеят, схващането на духа на времето, за да може на тази основа да се дефинира накъде върви човечеството и какво трябва да правят държавите и народите. Това е фундаментален проблем на философията на историята и политическата философия. Затова ще отрием и най-различни характеристики, с които е била дефинирана и се дефинира сегашната епоха: „империализъм като най-висш стадий на капитализма” (Ленин), „постиндустриално общество” (Д. Бел), „общество на риска” (У. Бек), „постмодерност” (Лиотар), „рефлексивна модерност” и „късна модерност” (Гидънс), „трета вълна” (Фукуяма), „текуща модерност” (Бауман), „сблъсък на цивилизациите” (Хънтингтън). Ще срещнем още „общество на знанието”, „хиперкапитализъм”, „зомби капитализъм», „глобален капитализъм”, „дигитален капитализъм”, „климатичен капитализъм”, „когнитивен капитализъм” и пр. В това изложение аз ще се опра на две противоположни от ценностна гледна точка дефиниции, чрез които се характеризира съвременната ситуация – „краят на историята” и „капитализъм на катастрофите”. „Краят на историята” и „капитализъм на катастрофите” са две най-общи философско-исторически характеристики, дадени съответно от Франсис Фукуяма и Наоми Клайн, чрез които по коренно различен начин е описан съвременният свят и в контекста, на които бих искал да интерпретирам българския преход. За мене първата характеристика присъства в идеологическото самосъзнание и илюзии на активните участници в този преход, а втората е

реалността, стояща зад това идеологическо самосъзнание и нямаща нищо със съответната идеологията.

През лятото на 1989 г., когато Горбачов вдигаше лозунга за „повече социализъм, повече демокрация“, в американското неоконсервативно списание „Нешънъл интрист“ се появи статията на Франсис Фукуяма „краят на историята“, представляваща нова версия на хегеловата идея за такъв край, но сега не във формата на пруска монархия, а на либерална демокрация. Тя беше израз на идеологическите представи за това накъде върви световното развитие, налагани по това време от САЩ като глобален хегемон и това в много отношения предопредели ставащото в Източна Европа. Тази статия, прераснала през 1992 г. в книга „*Краят на историята и последният човек*“ беше съчетание на политическа философия и философия на историята, от която следваше, че за разлика от всичко, което смятат предходните мислителни, гледайки към бъдещето за най-доброто възможно политическо устройство, то това устройство вече се е реализирало и ние живеем в най-добрия от всички възможни светове – този на либералната демокрация¹. Там, където го няма, трябва незабавно, ако трябва и на щиковете на оръжието да бъде пренесен и съответните територии ще се превърнат в благоденстващи държави. Идеологическите илюзии бяха, че това ще донесе мир, просперитет и ще реши проблемите на развитието на изостаналите страни, които не са се реализирали чрез други политически модели на развитие.

Близо 20 г. по късно – през 2007 г. се появи една друга шумна книга – на Наоми Клайн „*Шоковата доктрина – възходът на капитализма на катастрофите*“, която в много отношения можем да резюмираме като отговор на това доколко провъзгласеното от Фукуяма се е оказало наистина най-доброто възможно общество в човешката история и доколко, точно обратното то е довело до невиджани бедни и нещастия². Защото тезата на Клайн е противоположната – намираме се не в най-доброто възможно състояние, а в най-катастрофичното възможно състояние и то е съзнателно създавано като инструмент на капитализма. Ключова за това състояние е идеята за „шока“ като най-добрия начин да извършиш промяна и да постигнеш превъзходство, независимо в коя сфера става дума – дали за „шокова терапия“ в икономиката, за операция „Шок и ужас“ на американската

армия в Ирак или за електрошоковите мъчения на затворници в базата Гуантанамо в Куба. Бащата на тази идея е гуруто на неолибералния капитализъм Милтън Фридмън с неговата „доктрина за шока“ – използването на публичната дезориентация, резултат на колективни шокове от войни, терористични атаки, природни бедствия и пр., за да прокараш непопулярни икономически мерки. Най-добре е да разрушиш из основи нещо, да почнеш начисто и в хаоса и дезориентацията на хората да успееш да прокараш намеренията си без сериозна съпротива. Според него, за да се извършат промени, следва да се създаде или използва кризисно състояние на една система. Тогава се действа изненадващо, с пълна сила, решително без да се губи време, шоково. Клайн отбелязва обаче, че този неолиберален капитализъм, фаворизиращ „шоковата терапия“, е свързан с нещастия, бедствия, катастрофи, преврати, войни навсякъде, където бъде наложен. Използва се страхът и дезориентацията, до които са докарани хората в резултат на тези събития, за да се прокарат съответните икономически политики, които иначе ще срещнат съпротива „Шоковата доктрина“ на приватизация и оттегляне на държавата от ангажменти в основни сфери на обществото е създала според Клайн „капитализъм на катастрофите“, обогатяваш отделни групи от хора за сметка на бедственото състояние, до което е доведена останалата част от човечеството. *„Фанатизираните привърженици на шоковата доктрина – отбелязва тя – са убедени, че само голяма катастрофа като наводнение, война или терористичен удар им предоставя онзи „бял лист“, върху който те ще могат да започнат на чисто и ще дадат воля на разрушителната си фантазия. Именно в такива моменти на шок и несигурност, когато хората са психологически парализирани, когато са изтръгнати от корен от своята среда, тези художници и творци на неолиберализма топват четките в боите и започват да разчертават света наново... В глобалния кръстоносен поход за свободно пазарно стопанство винаги, макар и прикрито, присъстват и изтезанията. Например, Чили, Афганистан или Ирак. В Чили се проявиха три ясно разграничени форми на шока, които само след три десетилетия бяха приложени и в Ирак. Стресът от преврата подготви почвата за шоковата терапия в иконо-*

миката. А ужасът от изтезания в затворите сломил съпротивата на тези, които бяха готови да се изправят срещу шоковите промени... Първичната катастрофа, като преврат, терористичен акт или криза на финансовия или продоволствения пазар, вкарва цялото население в състояние на колективен стрес. Падащите бомби и насилието парализират обществото. И както изплашеният до смърт затворник издава имената на своите другари и се отказва дори от вярата си, така и стресираното общество обикновено се отказва от всичко, което при нормални обстоятелства би се борило да защити.”³ Такива всъщност бяха характеристиките на българския преход през двете десетилетия от неговото начало. Капитализмът се нуждае от беди и нещастия, за да може да се развива. При това книгата на Клайн излиза още преди началото на сегашната глобална финансова криза, която изглежда като че ли окончателна реализация на формулираната от нея идея за развитието на „икономика на катастрофата”. Същественото е, че в резултат на катастрофите имаме рязко разделение не са социалните групи, а на цели региони и държави на печеливши и губещи. Един регион е опустошаван, но друг се оказва печеливш.

Логиката на „капитализма на катастрофите” обаче се проявява по различен начин в отделните държави в зависимост от поведението на техните елити и техните геополитически и геоикономически ресурси. Бих разграничил няколко групи държави в това отношение като двете крайни версии са тази съответно на Ирак (вкарване в логиката на капитализма на катастрофите) и Китай (противопоставянето ѝ). Това са двете алтернативни групи, между които са разположени различни версии – такива, които са по-близко до Ирак и такива, които са по-близко до Китай.

Първата са тези, в които е реализирана шокова доктрина на военна интервенция, в резултат на което те са били тотално опустошени. Такива са на първо място Ирак и Афганистан, където бяха проведени операции от типа „Шок и ужас” и по същество имаме ликвидация на тези държави. С бомбардировките настъпва разгул. Разграбени са над 80% от експонатите в Националния музей, а Националната библиотека изпепелена. До войната Ирак е най-секуларизираната и най-образована арабска държава, с най-висок процент

на грамотност (90%). За сравнение да речем в щата Ню Мексико, цели 46% от населението са функционално неграмотни, а 20% не могат да извършват наум елементарни аритметични пресмятания, необходими например, за да си попълнят чека в супермаркета. Едно секуларизирано общество е върнато назад към религиозните войни. Ето как описва нещата Наоми Клайн ситуацията в Ирак до 2006 г. *„Ирак направо изчезва, разпада се на части. Започна се с това, че жените се забулиха и се скриха по къщите си. После децата престанаха да ходят на училище – през 2006 г. около 2/3 от децата вече не посещават никакви учебни заведения. Изчезнаха цели професионални гилдии като фармацевти, лекари, преподаватели, съдии, адвокати, учени. След нахлуването на САЩ в Ирак бяха разстреляни около 300 учени, в това число и декани на факултети. А хиляди побягнаха в емиграция. Загинаха 2000, а до април 2007 г. от страната избягаха 12 000 лекари. Комисията на ООН за бежанците оценява, че 4 милиона иракчани, т.е. 1/6 от населението, е напуснало своите домове. Но само 900 от тях получиха убежище в САЩ, а над 100 000 души все още се надяват на виза, като в същото време очакват възмездие за сътрудничеството си с американците и сигурно проклинат покровителите си.”*⁴

Сходна със ситуацията в Ирак е тази в т.нар. „провалени държави” в Африка като Сомалия, Судан и пр.

Алтернативна е ситуацията в една втора група държави – това са тези, които не приемат идеята за „края на историята” и „шоковата доктрина”. Такива са държавите от БРИК, редица латиноамерикански държави и на първо място Китай. Какво породи нелибералният и нешоков модел на догонващо развитие на Китай за тези 20 години? Годишният растеж на реалния БВП между 1979 и 2008 г. е над 9%. Даже наред най-лошата световна икономическа криза от век насам Китай демонстрира растеж от 8,7% през 2009 г. като резултат от мерки на стимулиране на потреблението от страна на правителството. Това е най-високият растеж и най-ускорено развитие на една икономика за толкова дълъг период в историята. За този период номиналният БВП се е увеличил с фантастичната цифра от 11 пъти. През 1989 г. Китай произвежда около 5% от световния БВП, а днес е на

второ място с около 11–12% от световния БВП, както и на второ място във външната търговия. БВП на Китай през 2009 г. е номинално около 5 трилиона, а по паритет на покупателната способност е около 9,5 трилиона. От юни 2009 г. броят на интернет потребителите в тази страна е най-големият в света и надвишава този на САЩ и Канада, взети заедно.

Между Китай и Ирак са останалите държави, които в различна степен са възприели или отхвърлили „края на историята“ като политическа и „шоковата терапия“ като икономическа доктрина. Русия приема през 90-те години тази доктрина и по същество катастрофира, за да се откаже от нея и през следващото десетилетие да тръгне по пътя на т.нар. „суверенна демокрация“, недавайки възможност на Запада да финансира в страната, както в България, граждански организации и особено центрове за влияние, чрез които да се налагат тези идеи. Това ѝ дава възможност да влезе в групата на БРИК. В Източна Европа с относително по-висока степен на независимост и стремеж за обособяване от външни влияния се характеризира Чехия.

Как стоят нещата с България? Тя се оказва в континуума от възможен тип поведение най-близко до Ирак. В нея в най-висока степен се възприема идеята за „края на историята“ и степента на деструктивност на местните политически елити е сравнима с това, което става в Ирак. Само в нея се извършват две неща, които имат катастрофични следствия.

Първото е разрушаването на всички контролни системи веднага след 1989 г., приемането, че либералната демокрация сама по себе си ще ни доведе в едно ново царство на истината и просперитета. България е единствената страна, която остави настрани промените в икономиката за сметка на правене на конституция и политика – пълна противоположност на това, което имаме например в Китай. Това даде възможност за дълго безконтролно състояние на икономиката и нейния крах. В устата на новопоявилите се демократи почти истерично се провъзгласяваше нова ера, в която „демокрацията“ (обща фраза, зад която стоеше всъщност идеята за либерална многопартийна представителна демокрация, т.е. за един специфичен вид демокрация) е самоценност, независимо от обстоятелствата и се твърдеше, че тя ще осъществи всичко онова, което „комунизмът“ не бил

успял и не можел да осъществи. За новопоявилите се медийни политолози от частни финансирани от САЩ тинк танкове, налагащи хегемонно своите тези на масовото съзнание „демокрацията“ стана такова най-висше състояние на човечеството както бе „комунизмът“ за бившите комунисти⁵. Те я наложиха като очевидна свръхценност и всяко съмнение в нея започна да звучи светотатствено и ретроградно. Краят на историята на Фукуяма, който след това смекчи и модифицира своята позиция и днес казва, че либералната демокрация не е подходяща за всякакви условия⁶, се състоя, но в главите на голямата част от новопоявилите се у нас политолози и масова публика. Сигурен съм, че при среща с някои наши медийни политолози от частни центрове, а и не само оттам, Фукуяма би казал, перифразирайки Маркс, че не е „фукуямист“. Ключов елемент на наложената идеологема бе, че именно либералната демокрация, заедно с приватизация на държавната икономика са най-добрият възможен инструмент за ускоряване на развитието. Благодарение на чудодейния ескалатор на „демокрацията и пазарната икономика“ се очакваше не за 20 години, както вижда през 1982 г. Хрущов бъдещето на комунизма, а съвсем скоро да се мине на едно ново равнище на благоденствие както развитите западни държави. Това обаче се оказва по същество наивно, безотговорно и в крайна сметка престъпно разрушаване на всички основни контролни системи и държавни институции.

Втората уникална характеристика на българския преход, че ние сме единствената страна, в която е извършена такава радикална реституция преди да започне да се прави приватизация. Българската антикомунистическа опозиция единствена в сравнение с всички бивши социалистически държави се оказва така егоцентрично обвързана със своите минали дребнособственически интереси и безотговорна към интересите на страната, което се прояви във факта, че България се оказва държавата, в която се извършва най-мощната и по същество грабителска реституция на собственост в бившите социалистически държави без оглед на последствията и като се пренебрегва много по-важната потребност от промени в цялата икономика. Необичайна по мащабите на разрушителност е реституцията на селскостопанската земя в „реални граници“, което е уникално по глупостта си и унищожителните последствия в историята на човечеството. Нито

една бивша социалистическа държава не прави това, не създава „ликвидационни съвети”, които насила да разделят земята на милиони малки парцела, да ликвидират огромни ферми с животни, да доведат като последствие до грабеж на материална база и унищожаване на напоителни системи за стотици милиони долари. При това наивно се обявява, че раздробената земя много лесно ще може да се продаде и отново уедри, при което селяните „ще станат милионери”. Такава глупост и безотговорност не се извършва дори при реставрацията през 1815 г., когато 24 години след началото на Френската революция, която национализира земите на църквата и аристократите-врагове на революцията, разпродавайки ги на населението, Луи XVIII е поставен под натиск да направи това. Така по същество престъпно е унищожен един ключов отрасъл за страната и от голям износител на селски продукти тя се превръща в техен вносител. Селското стопанство е върнато назад с едно столетие, а България днес внася дори лук и чесън от Китай.

През 2009 г. – 20 години след промените, БВП на България е почти същият с малко увеличение в сравнение с 1989 г., т.е. по същество тези две десетилетия на „демокрация” и “свобода” са се оказали черна дупка в историята на страната. А през това време останалият свят се е развивал ускорено напред и става все по-невъзможно той да бъде догонен.

Нека да направим определени сравнения в основни области на българското общество, за да стане ясна катастрофичността на обществената промяна, осъществена за две десетилетия.

1. Как се е грижило всяко от двете общества за човека, което се мери чрез такъв модерен показател на ООН какъвто е индексът на човешко развитие? Индексът подрежда страните в света съобразно три основни критерия: (1) продължителност на човешкия живот от момента на раждането; (2) знанията, измервани с притегления показател от грамотността на възрастните и продължителността на училищното образование; (3) реалния доход на човек от населението. През 1987 г., когато за първи път ООН мери този показател, по индекс на човешко развитие страната е поставена на 27-мо място. От Балканските страни само Гърция е малко преди нас – на 22-ро

място, а от бившите социалистически държави само ГДР (21-во място) и Чехословакия (25-то място) са преди нас. Югославия е след нас (31-во място), Унгария е след нас – на 30-то място, Полша е на 33-то място, Румъния на 41-во място⁷. Според последния доклад от на ООН, даващ данни за 2008 г., тогава вече сме отишли на 61 място, т.е. за 20 години България се е смъкнала назад с 34 места и няма шансове в обозримо бъдеще да се върне до състоянието на грижата за човека от последната година преди разрушването на социализма. В момента тя е далеч назад след повечето латиноамерикански страни, а си спомняме, че имаше безвъзвратно отминали времена, когато се плашихме, че можем да се „латиноамериканизираме“.

2. В 1989 г. България е развита индустриално-аграрна страна. От общо 209 държави в света в периода 1988–1989 г. заема първо място на човек от населението в света по производство на електрокари, мотокари и цигари. Това е една от страните с най-експортна икономика в света – 15-то по износ в долари на човек от населението. През 1980 г. България е третата страна в света след САЩ и Япония, която произвежда микропроцесорни системи. Вярно е, че това е копие на Motorola, но и Япония, която е преди нас, излиза на пазара с копие на продукт на Intel. Благодарение на научно-техническото разузнаване и стратегия на развитие България е сред страните с най-развита електроника на света, бивайки в своите разработки няколко години след САЩ. Каква е ситуацията след 20 г. преход? В 2010 г. вече не е нито развита, нито индустриална, а не е дори и аграрна, защото всички продукти в българската шопска салата са внесени отвън и дори чешънт е внесен отвън. В цялата своя предходна история тя е била нетен износител на селскостопански продукти, но след престъпното разрушаване на селското стопанство днес тя е нетен вносител. Ако вземем индекса на промишлената продукция в България през 1980 г. за 100, в 1989 г. той е 139, през 2009 г. – около 30, т.е. страната се е върнала в световната историческа надпревара с десетилетия назад.

3. През 1988 г. в централното и местно управление на страната са били заети 56 556 човека, което е 1,4% всички заети и те изглеждат ужасно много, перестройчиците говорят за огромна бюрокрация и „командно-административна система“⁸. По данни на НСИ за края на месец март 2010 г. в системата на държавното управление и дър-

жавното обществено осигуряване работят 121 538 човека. Отделно с административни и спомагателни дейности се занимават 100 846 човека⁹. 10 ноември 1989 г. заварва Народната република България със 17 министерства и 10 комитета. Общо 27 органа на централната изпълнителна власт. През 2005 г. общият брой на министерствата, агенциите и комитетите е 124. Така „административно-командният характер” на сегашната система е много по-висок, но реалната ѝ ефективност е много по-ниска. „Демократите” на „прехода” създадоха една неизмеримо по-скъпа, неефективна и корумпирана държавна машина, която вместо да подпомага развитието в много отношения допринасяше за разрухата и грабежа.

4. През 1989 г. в страната има всеобщо и безплатно здравеопазване и образование на всички равнища. Сега здравеопазването е силно корумпирано, сринало се е и един милион български граждани са без здравни осигуровки, което като относителен дял е повече отколкото в САЩ. Неслучайно изследване на „Алфа рисърч” на двадесетата година от прехода показва, че 72,8% от запитаните българи отговарят, че здравеопазването при социализма е било много по-добро отколкото сега. Изследване на ООН за бившите социалистически страни още в началото на 90-те години показва, че в резултат само на шока, стреса, алкохолизма, снижаването на равнището на живот и промените в резултат на приватизацията са умрели допълнително 3 милиона души в тях¹⁰, което е половината от загиналите за няколко пъти по-дълъг период в лагерите на Хитлер.

5. През 1989 г. отношението между 10% най-бедни и 10% най-богати у нас е 1 към 3, през 2008 г. по данни на Програмата за развитие на човека на ООН това отношение у нас е 1 към 6,9. Според изследване на агенция „Галъп” през 2009 г. обаче нещата в това отношение са много по-тежки – 10-те процента най-богати в България притежават 41,5% от съвкупните парични доходи на българските домакинства, а 10-те процента най-бедни – 1,8%, т.е. дистанцията помежду им е над 23 пъти¹¹. Днес живеем в едно много по-бедно, неравно и несправедливо общество, в което брутният вътрешен продукт вече е над равнището от 1989 г., но доходите са много под него. Реалният среден размер на работната заплата достига през 2008 г. 61,93% от своето равнище (от своята реална покупателна способност) през 1989 г.

Средната заплата в страната през 1989 г. е 274 лева и с нея може да се купят 1055 кг. хляб. Средната заплата през 2010 г. е 649 лева, но с нея може да се купят 678 кг. хляб, т.е. покупателната способност, измерена чрез хляба, който може да си купи човек, е два пъти ниска 20 години след началото на т.нар. „преход”. Със същата средна заплата тогава човек е можел да си купи два пъти повече киловат-часа електричество отколкото през 2010 г. Потреблението на мляко е паднало десет пъти¹².

6. През 1989 г. населението на България е 8 млн. 992 316 човека, а в края на 2008 г. – 7 млн. 606 551. Над един милион и 300 000 души са човешките загуби на България от хора, избягали от българските „демократи” и българския „преход”, което по относителния си дял е най-голямата демографска катастрофа на страната за такъв кратък период за цялата ѝ 1300-годишна история. Дори след падането под турско робство през първите 20 години по различни данни загубата на население е по-малка. Дори бившият президент Желев признава следното: *„В САЩ са изчислили, че издръжката на един американец от раждането му до завършването на висше образование е 250 хиляди долара. Ако България са напуснали 300 000 висшестипни, значи сме загубили 75 милиарда долара”*¹³. Това означава, че само този момент да вземем преходът е бил един гигантски грабеж на натрупано национално богатство от развитите западни държави.

7. През 1989 г. в България има една основна партия, която се самоиздържа от членски внос, след това стават близо 400, а парламентарно представените получават субсидия от данъкоплатците на държавата в размер от 15 000 лева на депутат месечно, което годишно е общо над 53 милиона лева, а за един мандат над 212 милиона, от същия този данъкоплатец, който ги ненавижда.

8. През 1988 г. в България има 31 412 научни работници, през 2005 г. – 20 874 човека, т.е. с една трета по-малко. При това намалението е изцяло за сметка на инженерни и природни науки, т.е. социалистическа България се е нуждаела много повече от учени в природните и инженерни науки от така нар. „свободна” и „демократична България”. Оказва се, че „свободата” и „демократията” означават по същество ликвидация на основната част от хората, които създават ново знание и внасят рационалност в обществото.

9. През 1989 г. България разходите за научноизследователска и развойна дейност са 3,2% от националния доход или около 2,8 от БВП, през 2010 г. при приблизително същия БВП тя дава 0,3% от него, т.е. над 9 пъти по-малко цени науката, знанието, рационалността. През 1989 г. отрасъл „Наука и научно обслужване“ е с най-висока средна заплата в страната. На професорите никой не гледа като феодални старци, те са уважавани хора и заплащането им е по-високо от това на банковите чиновници, които сега са първенци в това отношение. Две десетилетия по-късно заплащането на научните работници е отишло назад в класацията, а държавни чиновници, банкери и множество други професии са далеч преди тях. БАН има през 2010 г. 45% от състава си през 1989 г. и на управляващите и това им се вижда много и пледират за още по-малко учени в България и дори за закриване на Академията.

10. Катастрофални са следствията за българската култура. През 1989 г. в София има около 500 книжарници и това е столицата с най-много книжарници на човек от населението; днес те са 50 пъти по-малко. През 1989 г. у нас са произведени 520 филма, през 2008 г. – 91; през 1989 г. общият тираж на издадените книги е 58 млн., през 2008 г. – 4,6 млн.; през 1989 г. театрите в България са имали 5,4 млн. посещения, а през 1988 г. – сам 1,7 млн.; общият тираж на вестниците за 1989 г. е 895,2 млн., а през 2008 г. – 357,2 млн.¹⁴ При това дори тези повече от два пъти по-малко вестници в една голяма част са жълти издания, пълни с клюки, интриги, лъжи, порнография, които съсипват в ценностно отношение нацията

11. Катастрофални са следствията и за българската образователна система. През 1961 г. в САЩ правят проучване за нивата на научни изследвания и продуктивност на образователните системи на редица страни. В това изследване България е класирана на 8-о място в света, а днес, според доклад за глобалната конкурентоспособност за 2010–2011 г., издаван ежегодно от Световния икономически форум, по качество на образователната система България е класирана на 85-о място от 139 включени в изследването страни¹⁵. Социализмът осигури задължително образование на всяко дете, независимо от неговия етнически произход. Сега всяка година отпадат от училище между 25 и 30 хиляди деца и расте една тотално негра-

мотна нация. Паралелно поради падането на качеството и на висшето образование младите хора търсят образователна перспектива в чужбина. В резултат на това дялът на учещите български студенти в чужбина е близо 3 пъти по-голям от този на учещите чужденци у нас и вероятно ще продължава да расте.

12. В същото време през 1989 г. в края на социализма в страната има само една врачка – Ванга, а сега според проучване на в. „Стандарт“, публикувано на 1 март 2008 г., в България в момента броят на практикуващите гадатели, врачки, магове, биолечители, астролози е между 3000 и 5000 души и печалбата им е около 40 млн. лева, което е около 70% от бюджета на БАН за 2010 г. след неговата актуализация. През 1989 г. хората вярват все още в науката и прогреса. Според изследване на „Галъп“ по поръчка на сп. „Жената днес“ през 2004 г. всеки втори Българин вярва в черна магия. Броят на астролозите в България днес десет пъти повече от броя на астрономите. Обществото в този смисъл се е върнало столетия назад към Средновековието.

В резултат на катастрофата, афиширана с еффемизма „демократичен преход“ интелектуалците в лицето на учените и писателите са изтикани в периферията на публичното пространство от чалгапевците, астролозите и шоумените. В началото на 80-те години на ХХ век – десетилетието, което поражда „великото време на интелигенцията“ на Желев, е издигнат лозунгът за интелектуализация на българското общество. Три десетилетия по-късно протича обратен процес на деинтелектуализация на всички области на обществото, включително и на политиката. Политиците не се притесняват да наричат учените „феодални старци“ и да ги обвиняват в „старческа логорея“. Бихме могли да парифразираме Вазов: „Бедни ми бедни интелектуалци, защо не умряхте веднага след края на вашето „велико време“ на 10 ноември 1989 г.“

13. През 1989 г. в България има между 140 и 170 наркомани, сега в условията на така нар. свобода и „демократия“ са по различни данни между 200 000 и 300 000. Обществото е създадо условия триста хиляди души да бъдат убивани. Така нар. демократично и свободно общество! 50 души всеки ден стават наркомани. Над 120 000 ученици са се „друсали“ с наркотик поне веднъж, според Националния фокусен център за наркотици и наркомании. Но ако питате днешните

„демократи” те днес са „свободни” за разлика от „черното робство” преди 1989 г.

14. През 2005 г. България е на 12 място в света по броя на самоубийствата. Относителният дял е около 13 на хиляда човека, а опитите за самоубийство са близо три пъти повече. Годишно между 1000 и 1200 човека слагат край на живота си, което е не искат да живеят в тяхната “свободна България”. В резултат на т.нар. „демократични промени” – евфемизъм за налагането на корумпиран, глобализиран и грабителски капитализъм – България днес е на едно от първите места по самоубийства на деца, т.е. превърнала се е в едно от най-ужасните места за децата в света.

15. През 1989 г. у нас са регистрирани 19 224 престъпления, а през 2008 г. те са вече 38 313, но техният брой реално е много по-висок, тъй като една голяма част от престъпленията изобщо не се регистрират. Общият им брой е скочил няколко пъти. Днешното т.нар. „свободно общество” е неизмеримо по-престъпно отколкото преди 20 години. Убийствата в България през 70-те и 80-те години не надхвърлят диапазона 3,3–4,1 на 100 000 души. Преходът към капитализъм вдигна този дял до 9–10 души на 100 хиляди. Това означава, че в резултат на капиталистическия преход за десет години у нас са убити хиляди хора и това е повече отколкото убитите в прословутото Белене. Насилието пронизва всички тъкани на живота и през 2000 година всяка четвърта българка е била жертва на домашно насилие¹⁶. Изследване на Центъра за обществена подкрепа към Община Ловеч през 2011 г. показва, че всеки четвърти младеж в общината е подлаган на насилие, което е неизмеримо повече отколкото подлаганите на насилие в прословутия лагер в Ловеч в ранния етап на развитието на социализма¹⁷, т.е. т.нар. „демокрация” е много по-насилствена от ранния социализъм. В същото време България е на първо място в Европа по относителния брой на изоставени деца, т.е. имаме сриване на фундаментални основи, на които се крепи ценностната система на обществото.

В резултат на извършените промени българинът се е озовал в общество, което вдига лозунги за права на човека, но е място на насилие и произвол. Можеш да бъдеш измамен, убит, ограбен и знаеш, че няма да получиш подкрепа от органите за властта, поради

което голяма част от престъпленията просто не се съобщават от гражданите, невярващи в каквото и да е правосъдие.

16. По полицейски данни в България през 1989 г. има около сто проституиращи жени. Според доклад за Организираната престъпност на ЦИД от 2007 г. около 18 хил. до 21 хил. български проститутки работят в цяла Европа, най-вече в страни като Франция, Италия, Испания, Германия, Белгия, Холандия и Гърция. Организацията е открила, че българските проститутки, работещи в чужбина, печелят около 7% от brutния вътрешен продукт на страната, което е еквивалент на страни като Тайван и Южна Корея. България е най-големият износител на проститутки в света, изчислено на човек от населението. Преди 20 години България е печелела от износ на промишлена продукция, сега от износ на проститутки.

17. Преди 1989 г. в България няма етнически гета. Съществува специална дългогодишна политика на повишаване на образованието, заетостта, доходите на ромското и турското население в страната. Усилено се изграждат жилища на ромите и разселват на различни места. Двадесет години по-късно в България съществуват най-отвратителните етнически гета в нейната история. През 2003 г. вече около 400 000 души живеят в гета, а към 2010 г. те приближават около 450 000, което като процент от населението е един от най-големите в Европа.

18. Перестройката в СССР започна с лозунгите за „отказ от образа на врага”. Образът на „външния враг”, който се има предвид тогава, наистина се смекчава и като че ли изчезва, но образът на вътрешния враг е може би един от най-силните днес в нашата история. На равнище всекидневен бит и социална психика преди обществото е по-толерантно, сега в него доминират омразата и образът на врага. Тогава врагът е външен, въплътен в противоположната система, сега той ни заобикаля от всякъде. Непрекъснато се продуцират образите на врага, на злодея, на изкупителната жертва и това е основна технология на властта през целия преход, употребявана активно особено от десницата от картата на черепите до непрекъснатото говорене за врага, който пречи, „саботира”, „завижда” – стил превърнал се в основна пропагандна матрица на сегашното управление. Няма друга страна в Европа, в която в интернет форумите, където

анонимно се коментират едни или други статии и информации от вестниците, да струи такава омраза и ненавист, както в българското интернет пространство.

19. През 1989 г. по същество няма корупция, защото липсва частна собственост, чрез която тя да се възплъти, а и съществува силна контролна система, пречатваща корупцията. През 2009 г. България е между най-корумпираните държави. Типични в това отношение са промените на Транспейрънс интърнейшънъл през годините. По данни на Центъра за изследване на демокрацията от 2010 г. само катаджиите в България вземат годишно около 100 хиляди подкупа¹⁸.

Става дума за уникална катастрофа, несравнима с другите национални катастрофи на България. Нека да сравним скоростта на възстановяване след всяка от няколко национални катастрофи през ХХ век. След разрушенията и националните катастрофи от 3 войни – Балканска, Междусъюзническа, Първа световна война, равнището на брутен вътрешен продукт от предвоенната 1913 г. е достигнато и надминато през 1927 г.¹⁹, т.е. за 14 години или за по-малко време отколкото е необходимо да се достигне равнището от 1989 г. без да е имало три войни. Ако трябва да бъдем точни обаче, реалното възстановяване е след края на войната през 1919 г., когато на България са наложени изключително тежки и мирни условия, страната е оставена почти без армия, но в крайна сметка за 8 години тя е успяла да възстанови разрушеното. На нас днес с труд ни стигнаха за възстановяване на някогашния БВП над два пъти повече години. „Демократичният преход“ се оказал по-страшен и по-разрушителен отколкото взети заедно две балкански и една световна война, водени от страната.

За времето на Втората световна война между 1939 и 1945 г. националният доход на България по паритет на покупателната способност пада с около 30%. Страната успява да надмине равнището на национален доход на човек от населението от 1939 г., т.е. най-високият доход преди 1944 г. още през 1950 г. На комунистите са нужни само 6 години да възстановят икономиката и да тръгнат нагоре. А 18 години след 1944 г., когато вземат властта, този доход е вече около 4 пъти повече²⁰. Около 1975 г. е времето на най-голямото приближаване на дохода на човек от населението в страната към

средното тогава за страните-членки на ЕС²¹. В годините на прехода връщането назад е главоломно.

У нас изминалите 20 години на преход между 1889 и 2009 г. са се оказали в определен смисъл „черна дупка” в историята. Страната не е направила и крачка напред в социално-икономическо отношение и през този период равнището на БВП най-после е надминало наскоро това от 1989 г., но структурата на икономиката е такава, че по същество страната е върната назад, докато светът по това време е направил огромен скок напред. За целия този период по същество тя най-напред е разрушавала – особено през 90-те години на ХХ век – и то повече отколкото по времето на войните и след това възстановявала, за да се върне на същото равнище. Равнището на продукцията в селското стопанство не е достигнато и сигурно няма да бъде достигнато скоро. Години, които са загубени в историята на България. Но сега разрушенията са били без война, в резултат на действията на политиките през този период. Осъществен е преход към периферен и силно корумпиран капитализъм, социалната структура на обществото е дегенерирала, милиони хора са декласирани и маргинализирани, което формира лумпенско и маргинално съзнание, допълнително захранващо популистки лозунги. Никой не носи и няма изглед да понесе каквато и да отговорност, да не говорим за лично чувство за вина за това.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Fukuyama, Francis.** The End of History and the Last Man, New York: The Free Press, 1992.

² **Klein, Naomi.** The Shock Doctrine – The Rise of Disaster Capitalism, New York: Metropolitan Books, 2007

³ **Клайн, Наоми.** Шоковата доктрина – възходът на капитализма на катастрофите. – Ново време, 2008, № 4.

⁴ **Клайн, Наоми.** Шоковата доктрина – възходът на капитализма на катастрофите. – Ново време, 2008, № 4.

⁵ Вж. **Лаверн, Достена.** Експертите на прехода. Българските think-tanks и глобалните мрежи за влияние. С., Изток-Запад, 2010.

⁶ Вж. **Fukuyama, F.** America at the Crossroad, New Haven: Yale University Press, 2006.

⁷ Human Development Report 1990, New York-Oxford: Oxford University Press, 1990, p. 111.

⁸ Статистически справочник. С., ЦСУ, 1989, с. 60.

⁹ Наети лица и средна работна заплата, първо тримесечие на 2009 година, Национален статистически институт, 08.06.2010, <http://www.nsi.bg/EPDOCS/EmplySalary10q1.pdf>

¹⁰ Вж. **Synovitz, Ron**. Mass Privatization Linked To Higher Death Rate In Postcommunist Transition. – In: http://www.rferl.org/content/Mass_Privatization_Linked_To_Higher_Death_Rate_In_Postcommunist_Transition/1371049.html; http://www.rferl.org/content/Mass_Privatization_Linked_To_Higher_Death_Rate_In_Postcommunist_Transition/1371049.html; http://www.rferl.org/content/Mass_Privatization_Linked_To_Higher_Death_Rate_In_Postcommunist_Transition/1371049.html, 18 January 2009

¹¹ Вж. **Георгиев, Ж.** Кризата пощади бедни и богати, удари средната класа, Труд, 21 февруари 2010.

¹² Вж. (1989) Заплата 274 лв. = 1055 кг. хляб (2010) 649 лв. = 578 кг. хляб. Труд, 9 ноември 2010

¹³ **Желев, Ж.** Революционерите станаха излишни. – Стандарт, 8 ноември 2009.

¹⁴ **Ганев, Г.** След 20 години преход. – Капитал, бр. 41, 14 ноември 2009.

¹⁵ Вж. **Делибалтова, В.** Кой път да изберем? – Дума, 21 март 2011.

¹⁶ Вж. Всяка четвърта българка е жертва на домашно насилие. – Сега, 29 май 2000.

¹⁷ Вж. Всеки четвърти младеж в Ловеч подлаган на насилие, News.bg, 8 март 2011 г. (http://news.ibox.bg/news/id_1720055428)

¹⁸ Вж. 100 хиляди подкупа годишно взима КАТ. – Дума, 17 ноември 2010, с. 4.

¹⁹ Вж. **Рангелова, Росица.** България в Европа: Икономически растеж през XX век. С., Акад. изд. Марин Дринов, 2006, 174–174.

²⁰ Вж. **Рангелова, Росица.** България в Европа: Икономически растеж през XX век. С., Акад. изд. Марин Дринов, 2006, с. 60, 61, 109.

²¹ Вж. **Рангелова, Росица.** България в Европа: Икономически растеж през XX век. С., Акад. изд. Марин Дринов, 2006, с. 166.